

П. В. Литвин,
генеральний директор страхової компанії "НАСТА"

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті досліджено теоретичні та методичні засади формування фінансово-економічного механізму управління страховою діяльністю в Україні. Запропоновано авторське визначення фінансово-економічного механізму управління страховою діяльністю як сукупності методів і форм, інструментів і важелів з відповідним регулюванням і забезпеченням їх впливу на інноваційний розвиток усіх сфер страхування.

This article explores theoretical and methodological principles of forming financial and economic mechanism of insurance activity in Ukraine. A copyright definition of financial-economic mechanism of management of insurance business as a set of methods and forms, tools and instruments to ensure appropriate regulation and their impact on innovative development of all areas of insurance.

*Ключові слова: державне управління, державне регулювання, фінансово-економічний механізм, страхування.
Key words: public administration, public regulation, financial-economic mechanism, insurance.*

ВСТУП

В умовах демократизації суспільства та реалізації політичних і соціально-економічних перетворень в Україні здійснюється ряд заходів щодо поступового приведення системи державного управління до рівня європейських стандартів та забезпечення діяльності владних органів в єдиному злагодженому механізмі. Сучасна побудова Української держави орієнтується на нові принципи її діяльності, а відповідно й нові підходи до видів діяльності, функцій державних органів та їх структурної побудови в умовах розвитку та удосконалення ринкових відносин.

Ринкова економіка ґрунтується на поєднанні як власної саморегулюючої дії, що становить саму її основу, так і системи державного регулювання ринкових відносин. Ринок на основі балансу попиту та пропозиції через механізми вільного ціноутворення загалом самостійно регулює розвиток окремих сфер, галузей, регіонів і підприємств, виробництво певних товарів і послуг. Разом з тим необхідна і система державного регулювання (під регулювання), коригування, спрямування ринкових механізмів на досягнення певних цілей та реалізацію поставлених завдань. Державне регулювання не замінює ринкового саморегулювання, а лише доповнює його.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування концептуальних засад механізму державного регулювання страхування та розробка науково-практичних рекомендацій щодо поліпшення процесу формування й використання фінансових ресурсів на ринку страхових послуг; показати значущість збалансованих підходів у страхуванні для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку.

АНАЛІЗ ПУБЛІКАЦІЙ ТА ДОСЛІДЖЕНЬ

Формування фінансово-економічного механізму страхування ускладнюється великою кількістю різноманітних форм ризику, які виникають у процесі звичайної діяльності суб'єктів страхування, великою кількістю форм ризику. Водночас існує досить велика сукупність методів та способів оцінки ризику, типів організації функціонування фінансово-економічного механізму страхування, засобів попередження, мінімізації та протидії ризику. Управління фінансовим ризиком утруднюється необхідністю добору найбільш відповідної оцінки його рівня та визначення способу управління страховим ризиком. Теоретичні і прикладні основи формування фінансово-економічного механізму регулюван-

ня страхової діяльності ґрунтуються на загальноприйнятих концептуальних положеннях теорії фінансового менеджменту, викладених у працях вітчизняних та іноземних науковців: І. Александра, І. Абалкіна, І. Ансоффа, Д. Дерлоу, А.О. Єпіфанова, О.О. Зарєчкова, Г. Кербо, Е.Ф. Ковальчука, В.В. Короля, А.А. Лахтіонової, А.А. Ремньової, О.О. Терещенка, Ю.С. Шембель, ін. Досить велику увагу у працях названих авторів приділено загальній організації систем державного фінансового управління, фінансово-економічному інструментарію, що використовується у менеджменті підприємств та організацій, специфіці реалізації фінансового управління в умовах пострадянського економічного простору.

Різноманітні підходи до регулювання страхової справи перебувають у колі наукових інтересів багатьох українських вчених, а саме В.Д. Базилевича, Н.М. Внукової, О.М. Іваницької, М.С. Клапківа, В.Д. Лагутіна, С.А. Навроцького, С.С. Осадця, О.Ф. Філонюка, А.А. Чухна, Я.П. Шумелди, О.І. Ястремського та ін.

РЕЗУЛЬТАТИ

Державне регулювання соціально-економічних процесів може здійснюватися двома способами.

Перший — створення системи планового керівництва, в основі якої лежать адміністративно-командні методи. Завдання збалансування економічного і соціального розвитку вирішуються на основі єдиного директивного централізованого планування. Щоправда за цих умов повного збалансування економіки так ніколи й не досягалось. Окрім того, те збалансування розвитку економіки, що забезпечувалось плановими методами, досягалось на дуже низькому, порівняно з розвиненими країнами, рівні забезпечення економічних і соціальних потреб. Тобто планова економіка здатна певною мірою забезпечувати керованість і збалансованість розвитку, однак на низькому життєвому рівні.

Другий спосіб державного регулювання соціально-економічного розвитку полягає у застосуванні фінансово-економічних методів управління. Дія фінансово-економічного механізму на різні сторони життєдіяльності держави має кількісну і якісну визначеність. Кількісна визначеність виявляється в сумі коштів, що виділяються для досягнення тих чи інших цілей. Це первинна основа функціонування цього механізму. Без відповідних асигнувань і кредитів неможливі розв'язання жодного завдання суспільного розвитку. Але саме по собі виділення коштів ще не гарантує розв'язання того чи іншого конкретного завдання. Надзвичайно важливо, яким чином здійснюється формування ресурсів, якими

каналами і в яких формах вони рухаються, на яких умовах виділяються і використовуються. Усе це характеризує якісну визначеність дії фінансово-економічного механізму.

Зазначеним двом сторонам функціонування фінансово-економічного механізму на основі руху грошових коштів відповідають два методи фінансового впливу на соціально-економічний розвиток: фінансове забезпечення і фінансове регулювання. Оскільки ці два методи є масштабними, узагальнюючими та включають у себе окремі часткові методи, то їх можна кваліфікувати як структурні підсистеми фінансового механізму, що характеризують зміст впливу фінансів на різні сторони розвитку суспільства. Встановлення пріоритетності того чи іншого методу лежить в основі визначення напрямів фінансової політики держави. Чим вищий рівень розвитку суспільства й економіки, тим більшою є роль фінансово-економічного регулювання.

Фінансове забезпечення переважає в умовах адміністративно-командної системи управління. Ресурси, які виділяються на основі рішень відповідних адміністративних органів, є їх матеріальними забезпеченням. Фінансово-економічне регулювання в цих умовах підпорядковане завданням створення відповідних грошових фондів, насамперед централізованого фонду — бюджету держави. І навпаки, в умовах ринкових відносин на перший план виходить підсистема фінансового регулювання, бо саме вона здійснює ринок регулюванням, а не стихійним.

Підсистеми фінансового забезпечення і фінансового регулювання тісно взаємопов'язані. Встановлена в той чи інший період система фінансового забезпечення потребує відповідного фінансового регулювання через систему механізмів.

Нині, в широкому колі наукових видань триває дискусія щодо визначення складових економічної, фінансової політики держави, основна увага приділяється ефективності використання економічних та фінансових ресурсів, оптимізації методів та форм їх організації, а також пошуку нових джерел таких ресурсів. Значна увага приділяється визначенню такої важливої складової фінансово-економічної політики, як її фінансовий механізм.

Широка палітра поглядів та існуючих у літературі визначень цього поняття дозволяє скласти уявлення щодо конкретизації фінансово-економічного механізму страхування.

Здебільшого фахівці вдаються до двох принципів визначень, які розпочинаються із слова "система" або ж "сукупність".

Так, Москаленко В.П., Шипунова О.В. вважають, що фінансовий механізм — це система дії фінансових важелів, що виявляється в організації, плануванні і стимулюванні використання фінансових ресурсів [12, с.11].

Відомі фахівці Поддєрьогін А.М., Буряк А.Д., Нам Г.Г. під фінансовим механізмом трактують систему управління фінансами, яка призначена для організації взаємодії фінансових відносин і фондів грошових засобів з метою оптимізації їхнього впливу на кінцеві результати виробництва [19].

Ковалюк О.М. зазначає, що фінансовий механізм — це система фінансових форм, методів, важелів та інструментів, які використовують у фінансовій діяльності держави і підприємства за їх відповідного нормативного, правового та інформаційного забезпечення, а також за відповідної фінансової політики на мікро- та макрорівні [11].

Цілий ряд дослідників вважають, що фінансовий механізм це певний набір, сукупність складових елементів.

Фінансовий механізм — це сукупність форм, методів і важелів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток суспільства (Опарін В.М.) [14].

Фінансовий механізм — це сукупність методів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток і система фінансових індикаторів та фінансових інструментів, які дають змогу оцінити цей вплив (Александрова М.М., Маслово С.О.) [1].

Фінансовий механізм — це сукупність фінансових методів і форм організації фінансових відносин, інструментів та важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства (Венгер В.В.) [6].

Фінансовий механізм — це сукупність економіко-організаційних та правових форм і методів створення та використання фінансових ресурсів з метою забезпечення різноманітних потреб державних структур, суб'єктів господарювання і населення, в процесі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту (Базилевич В.Д.,) [2; 3].

Фінансовий механізм — це сукупність видів, форм і методів організації фінансових відносин (Осіпчук А.А.) [20].

Фінансовий механізм — це сукупність конкретних форм і методів забезпечення розподільчих і перерозподільчих відносин, утворення доходів, фондів грошових коштів (Кириленко О.П.) [8].

Фінансовий механізм — це сукупність форм і методів створення і використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різних потреб державних структур, господарюючих суб'єктів і населення (Василик О.Д., Павлюк К.В.) [5].

Фінансовий механізм — це сукупність економіко-організаційних та правових форм і методів управління фінансовою діяльністю держави, які функціонують у процесі формування, розподілу й використання цільових централізованих і децентралізованих фондів грошових ресурсів для задоволення потреб суспільства (Федосов В.М., Огородник С.Я., Суторміна В.Н.) [17].

Фінансовий механізм — це сукупність конкретних фінансових форм, методів та важелів, за допомогою яких забезпечується процес суспільного відтворення, тобто здійснюються розподільчі та перерозподільчі відносини, утворюються доходи суб'єктів господарювання і фонди грошових коштів (Юрій С.І.) [23].

Фінансовий механізм — це системна сукупність фінансових регуляторів та інструментів розподілу й перерозподілу фінансових ресурсів для матеріального забезпечення населення та соціально-економічного розвитку суспільства (Васечко А.І.) [4].

Фінансове регулювання діяльності страхових товариств полягає у регламентуванні розподільчих відносин. Оскільки фінанси являють собою розподільчі й перерозподільчі відносини, то фінансові методи регулювання, по суті, є методами розподілу. Існують два методи розподілу доходів: сальдовий і нормативний.

Сальдовий метод передбачає виділення підсумкового (сальдового) елемента в розподілі доходу. Як правило, саме цей сальдовий елемент несе в собі основне стимулююче навантаження. Так, прибуток страхової організації є різницею між валовими доходами і валовими витратами. Якраз це стимулює зростання доходів і зниження витрат. Проміжні елементи розподілу за сальдовим методом визнач основні окремих розрахунків. Ці розрахунки можуть мати нормативний характер, але нормативи встановлюються не до об'єкта розподілу (виручки, доходу, прибутку), а до інших показників.

Нормативний метод розподілу полягає в тому, що всі елементи розподілу визначаються за нормативами, які встановлюються стосовно об'єкта розподілу. Нормативним є розподіл прибутку при його оподаткуванні. Ставка податку на прибуток поділяє його на дві частини: перша вноситься до бюджету країни, друга становить чистий прибуток, яким страхове товариство розпоряджається самостійно.

Вибір методу розподільних відносин є дуже важливим етапом побудови системи фінансового регулювання. Однак не можна протиставляти один метод другому, бо суть не тільки і не стільки в методи, а в тому, чим він наповнюється, тобто які елементи розподільних відносин включає.

При сальдовому методі головне — виділення підсумкового елемента. У ньому повинні бути закладені стимулюючі функції і вони мають реалізуватися на практиці. Якщо цього немає, то така модифікація сальдового методу не відповідає завданням фінансового регулювання.

При нормативному методі розподілу дуже важливо встановити оптимальне співвідношення між нормативним регламентуванням та самостійністю юридичних і фізичних осіб у витрачання коштів.

Метод фінансового регулювання визначає характер дії фінансового механізму. Кожний метод може мати безліч модифікацій залежно від того, які елементи розподільних відносин він охоплює. Кожному з елементів відповідає певне цільове призначення у вигляді закріплених за ним функцій. Відтак, у складі фінансового механізму створюється набір фінансових інструментів, з допомогою яких здійснюється вплив на різні сторони як страхової організації, так і суспільства в цілому.

Видами таких інструментів є податки, внески, відрахування, субсидії та дотації. Конкретний склад фінансових інструментів постійно змінюється залежно від завдань фінансової політики. Чим ширше втручання держави у фінансову діяльність підприємств, організації і населення, тим більше їй потрібно інструментів. Розширення самостійності суб'єктів підприємницької діяльності привело до звуження кола фінансових інструментів. Нині до них нале-

жать платежі в бюджет і фонди цільового призначення, державні дотації, а також амортизаційні відрахування.

Ефективність фінансового механізму залежить від цілеспрямованого вибору фінансових інструментів та дієвості їх впливу на окремі сторони соціально-економічного і гуманітарного розвитку країни.

Характер і міра впливу через фінансові інструменти на соціально-економічний розвиток залежать як від методу розподільних відносин, так і від того, які функції надані цим інструментам і наскільки повно вони реалізуються на практиці. Дієвість фінансового механізму регулювання страхової організації визначається дієвістю окремих інструментів. Немає сенсу сподіватися на ефективність того механізму, окремі інструменти якого або зовсім не мають стимулюючих функцій, або вони недостатньо чітко виражені, або через певні причини не реалізуються.

У фінансово-економічному механізмі регулювання страхової діяльності управління ґрунтується на використанні відповідних важелів. Самі по собі вони нічого не визначають і не вирішують. Валив на дію фінансового механізму досягається встановленням і зміною положення того чи іншого важеля. Наприклад, якщо необхідно прискорити економічний розвиток, то для цього є випробувані заходи — зниження відсоткових ставок на кредит та ставок оподаткування доходів, насамперед тих, що спрямовуються на нагромадження. Або, скажімо, треба стимулювати розробку та впровадження новітніх досягнень науково-технічного прогресу. Як один із заходів, можна застосувати підвищення норм амортизаційних відрахування, установлення прискореного списання амортизації з урахуванням морального зносу устаткування (активної частини основних виробничих фондів).

Сукупність важелів становить систему управління фінансовим механізмом. За напрямом своєї дії вони поділяються на дві групи: стимули і санкції. Взагалі, у широкому розумінні стимули включають і санкції. Розмежування цих понять має на меті розрізнити напрями дії важелів. Стимули матеріалізують фінансове заохочення, а санкції — покарання. На практиці в ролі стимулів виступають різноманітні пільги (в оподаткуванні, в кредитуванні тощо), а санкції — це штрафи, пеня та ін. Крім того, важелі управління фінансовим механізмом поділяються на окремі види. Насамперед, це принципи, умови і порядок формування доходів, нагромаджень і фондів, порядок здійснення витрат, умови і принципи фінансування і кредитування.

Принципи — це основоположні елементи системи управління. З їх допомогою відбувається налагодження фінансового механізму, його орієнтування на розв'язання певних завдань. Принципи визначають характер дії як окремих підсистем та їх елементів, так і механізму в цілому. Зміна принципів може докорінно змінити дію фінансово-економічного механізму, що наочно видно при переході до принципу самофінансування в організації фінансових ресурсів організації та товариств замість бюджетного регулювання. Дуже важливо, щоб ті чи інші принципи не тільки декларувалися, а й неодмінно були життєздатними і щоб їх обов'язково дотримувалися на практиці.

Умови формування доходів, нагромаджень і фондів, а також фінансування і кредитування визначаються відповідними законодавчими та нормативними документами. Це порядок формування доходів, віднесення витрат, визначення розміру податків тощо. Умови фінансових відносин мають бути узгоджені з їх принципами, не суперечити їм. Це, по суті, техніка фінансових розрахунків. Однак не слід ні недооцінювати, ні переоцінювати її значення. Без досконалої техніки не може нормально функціонувати будь-який механізм, але найдосконаліша техніка не допоможе, якщо механізм складено з неналежащо підібраних інструментів.

Функціонування фінансового механізму забезпечується через організаційні структури, які характеризують надбудову суспільства. Це правове регламентування, планування, організація та контроль. Правове регламентування відображається в розробленні та прийнятті законодавчих актів з фінансів. Ця функція покладається на органи державної влади. Фінансове планування полягає в розробленні фінансових планів, на основі яких здійснюється оперативне управління.

ВИСНОВКИ

Дослідження фінансово-економічного механізму регулювання страхової діяльності на основі наукового доробку

вітчизняних та зарубіжних учених через оцінку і аналіз цілісності базових понять, які характеризують його сутність, дозволило сформулювати наступні визначення:

— фінансово-економічний механізм регулювання страхування — це системна сукупність фінансово-економічних елементів, методів, важелів та інструментів з регулювання страхових процесів з відповідним нормативно-правовим та інформаційним забезпеченням;

— механізм регулювання страхової діяльності — це комплекс заходів регуляторного характеру, що застосовуються державою у сфері страхових послуг, з метою надання ефективного обслуговування відповідно до європейських та світових стандартів.

У статті розкрито сутність фінансово-економічного механізму регулювання страхування через визначення, аналіз елементів та складових страхової структури, функцій і завдань, принципів, умов та особливостей функціонування.

Література:

1. Александрова М.М. Гроші. Фінанси. Кредит: Навчально-методичний посібник. / Александрова М.М., Маслова С.О. — К.: ЦУЛ. 2002. — 336 с.
2. Базилевич В.Д. Страхова справа / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич. — К.: Товариство "Знання", КОО, 1998. — 216 с.
3. Базилевич В.Д. Страхування: Підручник / В.Д. Базилевич, О.Ф. Філонюк, А.С. Криклій та ін. — К.: Т-во "Знання" — 2008. — 351 с.
4. Васечко Л. Співвідношення понять "фінансовий механізм", "механізм фінансування", "фінансове забезпечення" та "фінансове регулювання" // Вісник Львів. ун-ту. — 2009. — Серія екон. Вип. 41. — С.103—107
5. Василік О.Д., Павлюк К.В. Державні фінанси України: підручник. — К.: НІОС, 2002. — 595 с.
6. Венгер В.В. Фінанси: навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] / В.В. Венгер. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 443 с.
7. Внукова Н.М. Страхування: теорія та практика / Н.М.Внукова, В.І.Успенко, Л.В.Временко. — Харків, 2004. — С. 133—139.
8. Кириленко О.П. Фінанси: навчальний посібник. — Тернопіль: Т.О.В. ЦМДС, 1998. — 277 с.
9. Клапків М.С. Страхування фінансових ризиків / М.С. Клапків — Тернопіль: Екон. Думка: Карт-Бланш, 2002. — 570 с.
10. Клапків М.С. Витоки національного страхового ринку України: монографія / М.С. Клапків, Ю.М. Клапків. — Тернопіль: Карт-Бланш. — 2003. — 278 с.
11. Ковалюк О.М. Методологічні основи фінансового механізму // Фінанси України. — 2003. — № 4 — С. 51—59.
12. Москаленко В.П., Шипунова О.В. Финансово-экономический механизм промышленного предприятия: науково-ве видання. — Суми: Довкілля, 2003. — 176 с.
13. Навроцкий С. Товарищества взаимного страхования: становление и развитие // Финансовые услуги. — 2001. — № 7—8. — 24—28 с.
14. Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) / В. М. Опарін. — К.: КНЕУ, 2005. — 240 с.
15. Ротова Т. А. Страхування: навч. посіб. / Т. А. Ротова, Л. С. Руденко — К.: Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2001. — 400 с.
16. Страхування: підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С.С. Осадець. — 2-е вид., перероб. і доп. — К.: КНЕУ, 2002. — 524 с.
17. Федосов В. М. Государственные финансы: учеб. пособие / В. М. Федосова, С. Я. Огородника и В. Н. Суторминой. — К.: Лыбидь, 1991. — 276 с.
18. Філонюк О.Ф. Державне регулювання страхової справи в Україні: автореф. канд. дис. — К.: 2010. — С. 14.
19. Фінанси підприємств: Підручник / Керівник авт. кол. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. — 3-тє вид., перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2001. — 460 с.
20. Фінанси (теоретичні основи): підручник / М.В.Гридічина, В.Б.Захожай, Л.А.Осіпчук та ін.; під.кер-вом і за наук.ред. М.В.Гридічиної, В.Б.Захожоя. — К.: МАУП, 2002. — С. 312.
21. Чухно А.А. Перехід до ринкової економіки / А.А. Чухно. — К.: Наук. думка, 1993. — 278 с.
22. Шумелда Я.П. Страхування: навчальний посібник (видання друге, перероблене й доповнене) / Я.П.Шумелда. — Тернопіль: Джура, 2006. — 280 с.
23. Юрій С.І. Фінанси: вишкіль студії: навч. посіб. / [за ред. проф. С. І. Юрія]. — Тернопіль: Карт-бланш, 2002. — 357 с.
24. Ястремський О. Основи теорії економічного ризику: навч. посібник / О. Ястремський — К.: АртЕК, 1997. — 248 с.

Стаття надійшла до редакції 04.07.2011 р.